

Небојша Озимић
Виши кустос историчар
Народни музеј Ниш

УДК 343.819.5(497.11 Ниш)''1944''
94(497.11)''1941/1945''

ЧЕГАРСКИ КОРПУС И ПОКУШАЈ ОСЛОБАЂАЊА ЗАТОЧЕНИКА НИШКОГ ЛОГОРА 1944. ГОДИНЕ

Апстракт: У документацији Историјског архива Београда пронађени су документи који говоре о плану Чегарског корпуса предвођеног капетаном Мирком Ћирковићем да уђу у логор и ослободе заточенике. Историјски подаци нама расположиви дају за право да су аргументи за ову акцију постојали.

Кључне речи: Чегарски корпус, Мирко Ћирковић, Немци, план ослобађања, логор Ниш, 1944, ЈВуО

Документи сачувани у Историјском архиву Београда (ИАБ) нарочито су скренули пажњу истраживача логора на Црвеном крсту.¹ Немачки документи о намери Чегарског корпуса, јединице под командом генерала Драже Михаиловића, пресретнути су крајем јуна 1944. године и онемогућили реализацију дрске акције какву је планирала ова јединица.

Под истом ознаком ИАБ, BdS, досије С-183, л.18 налазе се немачки извештај обавештајној групи и превод документа. Занимљиво да је превод писан ијекавицом па се може претпоставити да је преводилац био са родом са простора Хрватске.

Препис превода немачког дневног извештаја ИАБ, BdS, досије С-183, л.18 (Историјски архив Београд):

Мелде –копф Ниш јавља дне 21.6.44. од повјереника Мико:

ДМ² поручник Мирко Ћирковић има план да са одприлике 60 ДМ припадника изврши напад на прихватни логор СД-еа у Нишу како би ослободио тамо затворене ДМ припаднике, који ће наводно идућих дана бити одпремљени за Њемачку.

План о препаду је слиједећи:

Одприлике 20 ДМ припадника у њемачким униформама имали би неких 40 ДМ припадника у сељачким ношњама (камуфлиране као заробљенике)

¹ ИАБ, BdS, досије С-183, л. 18.

² ДМ – службена скраћеница за јединице Југословенске војске у Отаџбини под заповедништвом Драже Михаиловића.

довести у прихватни логор гдје би затим имао да заједнички услиједи препад.

*Према распореду код Мелде копф Ниш
СД-е Ниш и Лесковац имају*

Подпис нечитак³

П о р у ч н и к

Штамбиља:

Дневни извештај

Подручна картотека рјешена

БдС на даљње располагање⁴

За сада је непознато на који начин су Немци дошли до Ћирковићевог плана мада није тешко претпоставити да је или заробљен курир или да су имали некога у јединицама Чегарског корпуса ко им је био веза. Не треба заборавити да Чегарски корпус у овом периоду, као и скоро све ЈВуО јединице, има озбиљан проблем разочараних војника до којих је дошла вест да ће Краљ Петар Други тражити да се јединице ЈВуО потчине јединицама под врховном командом Јосипа Броза, што се и догодило неколико месеци касније, 12. септембра 1944.⁵ Све јединице ЈВуО почињу да се осипају, морал пада и могуће је да су немачки обавештајци искористили овај психолошки тренутак.

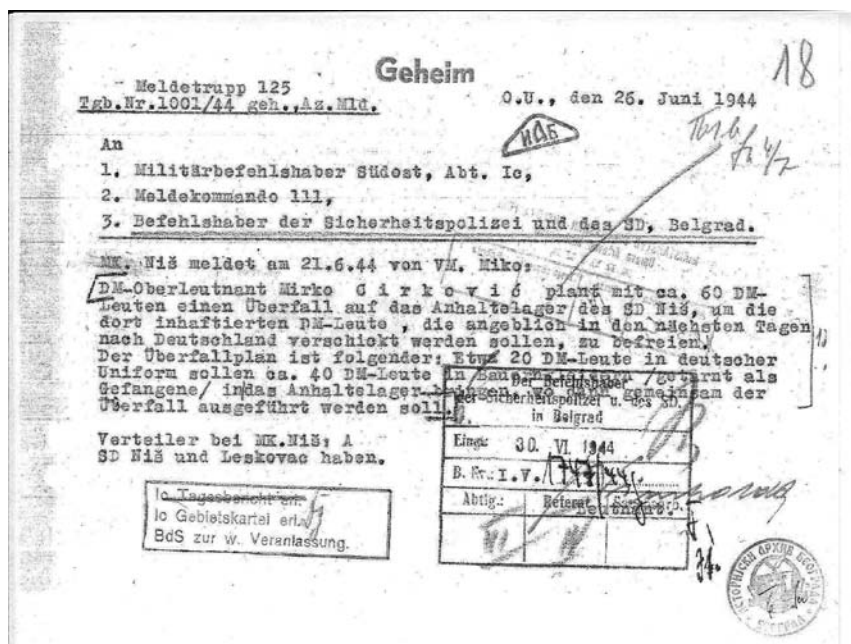
ИСТОРИЈСКА ПОЗАДИНА

Имајући у виду да је од 21. до 29. септембра 1943. године, од стране бугарске казнене експедиције ухапшено у читавом сокобањском срезу, 666 лица, колико је упућено у нишки концентрациони логор и бугарски затвор у коњичкој касарни, док је од овог броја, нешто касније, интернирано у Немачку на присилни рад 326 логораша може се говорити о великом броју заточених равногораца у периоду који је наведен у документу. Тако у извештају мајора Бране Петровића, команданта Делиградског корпуса ЈВуО, који је контролисао алексиначки, моравски, сокобањски и ражањски срез, од 31. јула 1944. године, пише да је од окупатора одведено у логоре преко 1000 присталица Драже Михаиловића. У овај број улазе и они цивили који су радили за ЈВуО а о чијем хапшењу је командант Југоистока 25.

³ Подвукао Н.О.

⁴ ИАБ, BdS, досије С-183, л.18.

⁵ „Најтежи и најстрашнији удар нанео нам је Краљ, чијим смо се именом заклињали. Бог и народ нека му суде“, била је прва реакција Драгољуба Михаиловића када је чуо ову вест.

1. Оригинал немачког дневног извештаја ИАБ, BdS, досије C-183, л.18 (Историјски архив Београд)

марта 1944. године известио да је немачка служба безбедности разбила шпијунско-саботажну организацију у Нишу, при чему су била ухапшена 144 припадника Михаиловићеве организације.

У последњем транспорту логораша августа 1944. у Маутхаузен је пребачено 176 затвореника. Као што видимо, током целокупног трајања Другог светског рата из нишког логора припадници ЈВуО транспортовани су у друге логоре па је сасвим могуће да су подаци изнети у овде описаном плану тачни.

Чегарски корпус ЈВуО под командом поручника Мирка Ћирковића врло је мало историографски обрађиван тако да податке о њему имамо спорадичне податке. Формиран је фебруара 1943. године у заплањском селу Ступница испод Бабичке горе.⁶ У извештају команданта 1. нишке бригаде, поручника Беговића, од 16. фебруара 1944, за команданта корпуса, мајора Милована Поповића-Херберта, пише: „Ево годину дана како командује корпусом, а седи стално у једном месту у с. Ступници“.⁷ У наредних годину и по дана ова јединица је имала борбе са партизанским, немачким, бугарским јединицама са променљивом срећом. Потенцијално ослобођење из логора заточених припадника Чегарског корпуса вероватно је требало да има за циљ обнављање снага Чегарског корпуса и других ЈВуО јединица

⁶ Александар Динчић, Чегарски корпус, Погледи, Крагујевац, 10. јули 2013.

⁷ Исто.

Melde trupp 125
br. 1001/44. pov.
oznaka spisa Mld.

POVJERLJIVO

Položaj 26. juna 1944.

Befehlshaber Sipo-a i SD-e

Beograd

Primitljeno 30. 6. 44.

paraf: BR...

br. 1747/44. pov.

odjeljenje referat obradivač

III IV paraf: neč.

Na

1./ Militaerbefehlshaber
Jugistokodjeljenje I⁰

2./ Melde kommando III

3./ Befehlshaber Sipo-a i SD-e

Beograd

Melde-kopf Niš javlja dne 21. 6. 44. od povje-
renika M i k o :

DM poručnik M i r k o ĆIRKOVIĆ ima plan ,da sa od-
prilike 60 DM pripadnika izvrši napad na prihvatni logor
SD-ea u Nišu ,kako bi oslobodio tamo zatvorene DM pripadni-
ke , koji će navodno idućih dana biti odpremljeni za Njema-
čku .

Plan o prepadu je slijedeći :

Odprilike 20 DM pripadnika u njemačkih unifor-
mama imali bi nekih 40 DM pripadnika u seljačkim nošnjama
(kamuflirane kao zarobljenike) dovesti u prihvatni logor
gdje bi zatim imao da zajednički uslijedi prepad .

Prema rasporedu kod Melde kopf Niš -
SD-e Niš i Leskovac imaju .

podpis nečitak
p o r u č n i k

Štambilja:

I c dnevni izvještaj rješen
I c područna kartoteka rješena
BdS-u na daljnje raspolaganje .

2. *Превод немачког дневног извештаја ИАБ, BdS, досије C-183, л.18 (Историјски архив Београд)*

у околини Ниша попуњавањем људства. О борбама бригада Чегарског корпуса, које су жестоко нападане од стране снага 14. бригаде. Штаб Врховне команде обавештава командант Нишавске групе корпуса, пуковник Милутин Радојевић: из извештаја закључујемо да је Чегарски корпус био у периоду јануар- април 1944. под непрестаном борбом.⁸ Могуће је да

⁸ Деша од 29. 2. 1944: "Партизани прешли делом са леве стране обале Мораве а делом из Бугарске (мисли се окупациону граничну линију Царевине Бугарске северно

22

K IV 1 b Belgrad, den 10.7.44.

V f f .

1. A b s c h r i f t eines Tagesberichtes der Aussendienststelle
Nisch vom 19.6.44.

W45

Betr.: Cegarski-Stub, Hptm. C i r k o v i c, 15. SO Nisch.

D.M. Cegarski-Stub Hptm. C i k o v i c, 15 SO Nisch beschloss am
17.6. D.M.-Sabotage und Spionage sowie Exekutionshäftlinge des
Anhaltelagers, zu befreien.
In Nisch und Nischka Banja 2 Doppeltroukas zur Liquidierung
führender deutscher und bulgarischer Offiziere eingesetzt.
Hptm. C. ist verantwortlicher Befehlsggeber der durchgeführten
Morde an Reichsdeutscher Auguste Rogalla, Direktor Srdic und
weiteren 6 Serben aus kriegswichtigen Gebieten.

F.d.R.d.A.
[Signature]
Kanzleiangestellte.

MINISTARSTVO UNUTRASNIH POSLOVA FNR
Uprava državnog bezbedenosti
A. R. M. I. V. 2. 1
Br. predmeta: 183-9 23
Svrha: Služba: Polje:

2. Der Vorgang wurde bei K IV 1 b ausgewertet. Abschriften wurden
den entsprechenden Pers. und Sachakten beigegeben. Das Original
befindet sich im Gz. L. IV.

3. Reg.: Zur Pers. Akte "C 183 Hptm. C i r k o v i c"
4183. →

SS Sturmcharführer

3. Копија оригинала немачког дневног извештаја ИАБ, BdS, досије C-183, л.22
(Историјски архив Београд)

и јужно од Беле Паланке), разбили Власински корпус код села Липовца. Чегарски корпус на путу за Мали Јастребац вратио се и примио борбу"; 3. 5. 1944: „Партизани напали ноћу на спавању IV нишку бригаду и разбили је"; 21. 5. 1944: "15. V 1944. г. бригада Чег. корпуса напала је партизана. У два маха разбила је противнападе па се повукла. Погинула 4 партизана и 3 заробљено. Наша 2 војника пала у руке партизана. После овога партизани се повукли на бугарску територију". "У својој наредби од 5. 2. 1944. наводи операције Чегарског корпуса: „На дан 21. јануар 1944. г. I бригада Чегар. корпуса водила је борбу са групом партизана у селу Церју. Партизани су напали са уверењем да ће ову групу националиста разбити и уништити. Развила се крвава борба. Све партизанске навале су се пред несаломљивим Краљевим војницима ломиле, Равногорски витезови разбише партизана, најурише и натераше их да на разбојишту оставе 23 мртва, а да са собом одвуку преко 30 рањених"; Павле Милошевић, Југословенска војска у Отаџбини 1941-1945, СЛС, Београд, 2005, 210.

је овај пример имао на уму пуковник САД Роберт Мек Дауел који је био при Врховној команди Војске Југославије када је 23.11.1944. у извештају Савезницима написао: „Партизанска војска није учинила никакав напор у нападу на Немце у Србији, већ се усредредила да напада трупе Југословенске војске, које су заузеле нападима на Немце.“⁹

Са друге стране, Немци се припремају за повлачење са Балкана. Пре тога, ваља уништити трагове злочина који су највише теретили Немце. У ту сврху формиран је 1052. специјални одред полиције и службе безбедности са задатком да у највећој тајности уклони трагове масовних злочина немачке окупационе управе у Београду, а затим и у другим градовима и местима.¹⁰ Специјални одред се састојао од штаба, једне полицијске чете и чете затвореника. На челу штаба налазио се начелник IV одсека Гестапоа Оперативне групе полиције и службе безбедности за Србију СС мајор Бруно Затлер. У радне чете улазили су логораши и затвореници из Београда.

У Ниш је из Београда од марта до краја јула 1944. године у три групе стигло 100 затвореника из логора на Бањици, логора на Сајмишту и из полицијских затвора. Затвореници су улазили у састав Специјалне радне команде (1005) и имали су задатак да у присуству Немаца униште трагове њихових злочина почињених у Нишу за време окупације. Прву групу од 15 затвореника чинили су заробљени припадници Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО) који су фебруара 1944. године заробљени у Шумадији. Након обављеног посла, сви су били стрељани. Другу и трећу групу чинили су заробљени припадници и сарадници Народноослободилачког покрета (НОП-а) из јужне Србије, највише из околине лесковачког села Подримце.¹¹

На Бубњу су на уништавању трагова нацистичких злочина радили затвореници који су чувани и храњени у нишком концентрационом логору одакле су их нацисти сваког дана одвозили камионима на рад. Међу њима највише је било заробљених Италијана који су на крају били убијени и спаљени.¹² Спаљивање лешева у Нишу започето је приближно кад и уништавање трагова злочина у Јајинцима код Београда.¹³

Како стрељања на Бубњу више није било после почетка августа 1944, логор је пражњен интернацијом логораша, у овом периоду најчешће у Маутхаузен. Због свега наведеног, може се рећи да евидентирана догађања

⁹ Дејвид Мартин, Мрежа дезинформација, Београд, 1991, 429-430.

¹⁰ М. Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944 (sa osvrtom na centralne okupacione komande i ustanove za Srbiju, Jugoslaviju i Balkan)*, Београд, 1979, 209.

¹¹ ИАБ, BdS, досије В-1405; Н. Озимић, А. Динчић, Б. Симовић, И. Груден Милентијевић, И. Митић, *Жртве Лагера Ниш (1941–1944)*, Ниш, 2014, 65.

¹² ИАН, Козара, кут.1, фас. 67.

¹³ М. Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944*, 210.

у периоду јун-август 1944. године потврђују повод за евентуални упад у логор и ослобађање логорисаних уочи блиске интернације у Маутхаузен.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

необјављени

ИАБ, BdS, досије С-183, л.18,22

ИАН, ДЦК,к.72, ф.26 ; ИАН, Козара, кут. 1, фас. 67.

ЛИТЕРАТУРА

Динчић А, Озимић Н, Припадници ЈВУО у нацистичком логору на Црвеном крсту (1941-1944), Ниш, 2014,

Динчић А, Друштво Црвеног крста и концентрациони логор у Нишу (1941–1944), Зборник Народног музеја Ниш, број 16-17, Ниш, 2008, стр. 123-139.

Kreso M., Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944 (sa osvrtom na centralne okupacione komande i ustanove za Srbiju, Jugoslaviju i Balkan), Beograd, 1979

Мартин Д, Мрежа дезинформација'. Черчилова југословенска грешка, Београд, 1991

Миловановић М. М, Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу, Институт за савремену историју-Општински одбор Субнор Ниша-ИРО-Народна Књига, Ниш-Београд, 1983

Милошевић прим.др П.,Југословенска војска у Отаџбини 1941-1945, СЛС, Београд, 2005

Озимић Н, Логор на Црвеном крсту, Ниш, 2012

Озимић Н., Динчић А., Груден Милентијевић И., Симовић Б., Митић И., *Жртве логора Ниш*, Ниш, 2014,

Summary

Nebojša Ozimić

ČEGAR CORPS AND ATTEMPT TO LIBERATE THE INMATES OF THE LAGER NISH/CRVENI KRST CONCENTRATION CAMP DURING 1944

The paper presents scientific research of archive materials preserved in Historical Archives of Belgrade, more precisely at the BdS fund, highlighting

the attempt of the Chegar Corps of the Yugoslav Army in the Homeland/Royal Yugoslav Army to liberate the prisoners/inmates by a sudden intrusion into Lager Nish/Crveni Krst Concentration Camp. Most of prisoners/inmates used to be JVuO/Royal Yugoslav Army fighters, captured in the fighting; captured fighters were planned be deported to Mauthausen, one of the worst of the Nazi concentration camps (Austria). The archive documents presented in this paper explain the planned strategy for liberring prisoners.

The described event was supposed to be organized during major stage for the further survival of the JVuO/Royal Yugoslav Army corps, due to the fact - since the beginning of 1944 they had frequent and difficult battles most often with the 14th National Liberation Army Brigade of Yugoslav partisans *14th NOV Brigade.